

PUKÁNSZKY Mariann

A háromszéki Páva beszélőközösségének (szubjektív) dialektológiai jellemzése

Bevezető

Tanulmányom célja, hogy Páva község nyelvjárási sajátosságairól és a pávai beszélőknek a helyi nyelvhasználathoz fűződő vélekedéseiről beszámoljak. Egyszerre teszek kísérletet arra, hogy ismertessem a pávai nyelvhasználatot és szűkebb-tágabb környezetének nyelvhasználati jellemzőit, valamint arra, hogy bemutassam e nyelvi leírásnak a beszélők vélekedéseiben megragadható vonatkozásait. Ezzel az összetett megközelítésmóddal kimutathatóvá válik, hogy a nyelvészeti kategorizációban eltérő szinteken, de ezeken a szinteken egyaránt elkülönülő egységként kezelt székely, háromszéki, orbai, valamint pávai nyelvjárás mint nyelvjárási entitás milyen jelentőségű a helyi beszélői csoportok számára.

Kutatásom nyelvi attitűdöket vizsgáló részének részletesebb megismerése azért lehet érdekes, mert esetleg feltételezhető, hogy a székely/erdélyi nyelvjárás általános pozitív megítélése a pávai lakosok körében és beszédében is megjelenik, mint ahogy megjelenik annak az eltérésnek a tudata is, hogy a háromszéki nyelvjárás több pontban különbözik a székely nyelvjárási régió többi részétől, ahogyan a Pávát magába foglaló orbai al egység is eltér Háromszéken belül a többi csoporttól.

Dolgozatomat módszertani ismertetővel kezdem, amelyben tisztázom, hogy munkám során a vonatkozó szakirodalomból miket használtam fel, kutatásom milyen részekből épül fel, és az ezekhez való felkészülésben milyen forrásokot veszek alapul. Ezután szólok adatközlőimről és a hangfelvételek feldolgozásának mikéntjéről, arról, hogy milyen szakmai követelményeknek teszek eleget, milyen szempontokat vettem sorra a terepmunka során, azokat hogyan alkalmaztam, és hogyan használtam fel a vonatkozó szakirodalmi háttérrel.

A módszertani fejezet után három nagyobb egységbe tagoltam tanulmányomat, mely során a nagyobb területi egységektől haladok a kisebbek felé, azaz a székely nyelvjárás általános jellemzésétől egy köztes fokozaton, a háromszéki nyelvjárás bemutatásán keresztül jutok el Páva nyelvi jelenségei és az ott élők nyelvhasználatának vizsgálatához. Mind a három szint kifejtéséhez kétféle módszert alkalmazok, egyrészt nyelvrendszer-tani elemzést, másrészt szubjektív dialektológiai megközelítést, amely az adott nyelvjáráshoz fűződő viszonyulásokat mutatja be. Az utóbbi megközelítésmód alkalmazásában amellet, hogy a székely nyelvjárásról végzett eddigi attitűdvizsgálatokról is beszámolok, főleg saját kutatási eredményeimet használom fel.

A szubjektív dialektológia a nyelv térbeliségét vizsgáló geolingvisztika olyan ága, mely azzal foglalkozik, hogy a nyelvészeti szempontból laikus nyelvjárású beszélő hogyan vélekedik a nyelvekről, nyelvjárásokról, nyelv-változatokról, a nyelvhasználatról, nyelvi helyességről; mi ezekről a szubjektív felfogása, tudása, tehát metanyelvi ismeretei. Kiss Jenő a következőkben határozza meg a szubjektív dialektológia legfontosabb feladatát: „annak megállapítása, mi tudatos a laikus nyelvjárású beszélők nyelvhasználatában, s mi nem; milyen fogalmaik vannak a nyelvi rendszerről és a nyelvhasználatról; hogyan viszonyulnak saját nyelvváltozatukhoz és más nyelvváltozatokhoz (...) mit tartanak követendőnek és kerülendőnek; mit vélnek szépségnek és csúnyának” (Kiss 2003: 65; lásd továbbá Niedzielsky–Preston eds. 2000; Preston ed. 1999; Gooskens–Heeringa 2004.).

Módszertani kérdések

Míg nyelvrendszer-tani leírásomban a székely nyelvjárást általánosan jellemző munkákra (Balassa 1891, Juhász 2001, Rónai 1979 stb.), valamint a a mindmáig kiadatlan székely nyelvjárású atlasz alapján készített dolgozatokra (Cs. Nagy 2007, Márton 1972, Vámszer 1961) támaszkodom, addig a pávai nyelvjárás elemzésében fő forrásom a *Székely nyelvfeldrajzi szótár*, valamint saját adataim. A helyi nyelvhasználati szokások vizsgálatában saját, 2009 nyarán végzett terepmunkámra támaszkodom.

Az erdélyi nyelvjárású sajátosságokról több nagyszabású munka is készült. Ezek közül kiemelném a kolozsvári egyetemen végzett kutatásokat,

melyek eredményei nagy segítségemre voltak vizsgálatom elkészítése során. Az egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 1949 és 1967 között Székelyföldön végeztek terepmunkát Gálffy Mózes és Márton Gyula vezetésével, mely alapját képezte egy sor tájnyelvi atlasz elkészítésének (Cs. Nagy 2007: 123). Ilyen többek között a székely nyelvjárásokat bemutató nyelvátlasz, mely magába foglalja a háromszéki atlaszt is. Mivel a kutatás abszolút sűrűségű kutatópont-hálózattal történt, azaz minden településen végeztek felmérést, ezért Orbaiszék területén belül érkeztek adatok Páváról is.¹ A terepmunkát követően több tanulmány is napvilágot látott, mely egy-egy hangtani jelenséget vizsgál.

Mivel A magyar nyelvjárások atlasza erdélyi adatai igen csekélyek, s alig néhány kutatópontot érintenek csak, ezért mindössze globális tájékozódásra adhatnak lehetőséget. Ennél lényegesen részletesebb e tekintetben A romániai magyar nyelvjárások atlasza, mely tizenegy háromszéki kutatópontról mutat be adatokat. Sajnos egyik atlasznak sem kutatópontja Páva, ám mindkettőben megjelenik a közeli Zágon, ezért a térképes vizsgálatok során ezzel van lehetőségünk dolgozni. Már csak azért is, mert a háromszéki atlasz jelenleg még feldolgozás alatt áll (Cs. Nagy 2007: 123), s megjelenéséig nincs lehetőségem adataihoz hozzáférni.

A felvételek elkészítése során folyamatosan szembe kellett nézmem a William Labov által megfigyelői paradoxonnak nevezett jelenséggel. Ennek lényege, hogy „megfigyeljük, hogyan beszélnek az emberek, amikor nem figyelik őket” (Labov 1988: 24). Ez azért fontos, mert így lehet csak hozzájutni a beszélők vernakulárisához (alapnyelvéhez), vagyis ahhoz a nyelvváltozathoz, amit akkor használnak, amikor a legkevésbé figyelnek oda beszédükre. Az alapnyelvet Labov úgy jellemzi, hogy ez az a beszédmód, amelyet a serdülőkor előtt sajátítunk el (Labov 1988: 23). Kutatói helyzetem Páván paradox volt – miként ezt a módszertani problémával kapcsolatban Labov megnevezése is mutatja –, hiszen a településen először járó kutatóként nem nyílt lehetőségem arra, hogy jelenlétem nélkül, de az adatközlők beleegyezésével hangfelvételeket vegyek fel nyelvhasználatukról. Nem csekély sajtáságot kölcsönzött a beszédhelyzetnek az, hogy egyetemista vagyok, és így adatközlőim esetleg olyan státusba helyezhetnek magukhoz képest, amely feszengést, a maguk részéről nagyobb

¹ Páva község 1964-ben olvadt egybe Zabolával.

önfegyelmet (és ezt itt főképp nyelvi szempontból értem) válthat ki belőlük. A másik ilyen sajátság abból adódott, hogy magyarországiaként beszélgettem velük. Ez majd az attitűd-, illetve nyelvhasználati kérdéseknél lesz különösen fontos. A labovi paradoxon hatásainak kezelése érdekében helyezkedtem tanulói szerepbe, úgy alakítva a helyzetet, hogy az adatközlő az interjúhelyzetben saját magát tekintélyi helyzetben érezze, mert ő volt annak az információnak a birtokában, amire nekem szükségem volt. Ebből a megfontolásból kezdtem az interjúkat a szabad beszélgetéssel, és ezek után tértem át a kissé „szárazabb”, kérdőíves részre. Az alapnyelv megjelenésével kapcsolatban Sándor Klára megemlíti a formális és informális stílusváltozatokról írva, hogy beszédünket nem csak az határozza meg, mennyire akarunk rá odafigyelni, de az is, hogy mennyire tudunk rá odafigyelni. Ugyanis egy olyan beszédtema, amely „közelebből érint”, elvonja a figyelmet a beszédéről magáról (Sándor 2001: 41–42).

A szociolingvisztikai interjúk során adatközlőimmel irányított beszélgetést folytattam, mely modulokból, vagyis egy adott témára vonatkozó kérdéscsoportokból állt.² Sorrendjük nem kötött, szerveződésük a spontán beszélgetések asszociatív alapú szerkezetére hasonlít, az adott szituáció határozta meg őket. Az általam kialakított tizennégy beszélgetési modul a következő volt: „életrajzi adatok”, „tanulmányok”, „család”, „udvarlás”, „gyermekkor”, „munka”, „hobby”, „attitűdkérdések”, „település”, „nyelvhasználat”, „vallás”, „etnikumok”, „halálveszély”, „telekommunikáció”. Ezekről beszélgettünk nagyjából egy órán keresztül. A férfi adatközlők által felvetett új téma a katonaság volt.

Az interjúban felhasznált modulok kiválasztásához egyrészt William Labov, *A nyelvi változás és változatok* című kutatási programjának moduláris szerveződésű kérdőívét használtam fel (Labov 1988: 22–48), másrészt a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) moduljait (Váradi 2003).

A William Labov és munkatársai által készített Atlas of North American English (Labov et al. 2006) kérdéseiből is használtam fel kérdőíveket elkészítésekor. Hat témakörhöz vettem vagy alakítottam át kérdéseket belőle. Ezek a család („Milyen más nyelven beszélnek/beszéltek a családjában?”), iskola („Hová járt iskolába?”), munka („Szereti a munkáját? Miért?”), hobby („Szokott utazni a szabadidejében? Szokott valamelyik másik

² A szociolingvisztikai interjúról bővebben lásd: Labov 1988: 27.

faluba átjárni pihenni vagy vásárolni? Hova? Miért?”), település („Szeret itt élni Páván? Miért?”) és nyelvhasználat („Tapasztalta már azt, hogy a megye más részein lakó emberek máhogy beszélnek, mint itt?”). Ezeket azért illesztettem bele a kérdéseim közé, mert remélhettem, hogy megválaszolásuk esetén összefüggőbb, hosszabb szöveget kapok, valamint, hogy ha a téma közelebről érinti őket, akkor mesélés közben feloldódnak, így nyelvhasználatuk közelít saját vernakulárisukhoz, a pávai magyar nyelvjárás archaikusabb rétegéhez.

A BUSZI-ból vettem át az „életrajz”, „iskola”, „család”, „udvarlás”, „gyermekkor”, „munka”, „nyelvhasználat”, „vallás” modulokat, ám ezek nem mindegyike tartalmazta az eredeti kérdéseket, és volt, ahol csak a modul megnevezését tartottam meg, és azt új kérdésekkel töltöttem fel. Ilyen volt például az „etnikumok” modul. Cigány és román adatközlőimnél értelemszerűen kissé változtattam a kérdéseken. A kérdőívek a mellékletben megtalálhatók.

Összesen tizenegy adatközlővel készítettem hangfelvételt. Kiválasztásuk során több szempontot is figyelembe vettem. Fontos volt az, hogy lehetőség szerint helyi születésűek legyenek, és hogy a múltban vagy a jelenben nem töltöttek el huzamosabb időt szülőfalujuktól távol. Ma már kevésbé jellemző, hogy valaki csak a szülőfalujában élje le az életét, és ne mozduljon ki onnan. Így akadt olyan adatközlőm, aki máshol dolgozott, esetleg máshol született, és házassága révén került Pávára. Itt azt vettem figyelembe, hogy ha az elsődleges nyelvi szocializációja nem is Páván zajlott, de már olyan hosszú ideje él ott, hogy számára a helyi nyelvhasználat vált természetessé. Továbbá szempont volt a megfelelő férfi–nő arány és az életkor. Ez utóbbi szempont miatt törekedtem a falu minden korosztályából adatközlőkkel beszélni, de ez csak részlegesen sikerült. A húsz és harminc év közötti pávaiak közül nem sikerült senkit rábírnom az interjú elkészítésére, talán az azonos korosztályba tartozásunk miatt voltak tartózkodóbbak és szemérmesebbek velem. Az adatközlők kiválasztásának szempontjait követve kettős célt próbáltam így elérni. Egyrészt a pávai nyelvjárás archaikusabb rétegének felmérése volt a célom, másrészt a helyi beszélők attitűdjének megismerése nyelvükkel, nyelvhasználatukkal kapcsolatban. Abból a szociolingvisztikai axiómából indultam ki, hogy mint minden település, Páva is nyelvhasználati szempontból rétegzett, így az adatközlőknek több szempontot figyelembe vevő kiválasztása esetleg rávilágíthat erre a sajátosságára.

A felvételeket Zoom H2-es digitális felvevővel végeztem, 44 kHz-en és 16 biten, wav formátumban, mivel ezek a paraméterek segítik a legjobban a későbbi számítógépes nyelvészeti feldolgozást. Összesen 9 órányi hangfelvételt készítettem így el. Ezek tartalmazznak összefüggő, hosszabb narratívákat és izolált szavakat is, többretű feldolgozást lehetővé téve. A BihalBocs geolingvisztikai szoftver segítségével lehetőség nyílt a hanganyag feldolgozására, a hangfelvétel és a lejegyzésük összekapcsolására, elemzések készítésére.³ E mellett használtam a dialektometria egyik újabban kialakított módszerét, a Levensthein-távolság mérését az adatok feldolgozásához. A dialektometria olyan dialektológiai terület, amely nyelvjárások egymáshoz viszonyított hasonlóságát méri.⁴ A dolgozatomban alkalmazott dialektometriai eljárás, a Levensthein-módszer, melynek segítségével „térképlaponként haladva páronként összevetjük egymással a kutatópontok adatait, akár több száz kutatópont és térképlap esetében. Az összevetések számszerűsített eredménye egy hasonlósági mátrix, amely megmutatja, átlagosan milyen arányban mutatnak hasonlóságot egymással az egyes kutatópontok adatait” (Vargha 2009).

Kérdőívem negyvenegy kérdést tartalmaz. Ezek egy része hangtani jelenségeket világít meg (például a nyitódó diftongusok meglétét), más részük a lexikai jelenségekre mutat rá (például az állatok kicsinyeinek nevei vagy az ‘ellik’ jelentés állatfajtánként elkülönülő megnevezése). Az első tizenhat kérdéshez színes ábra vagy fénykép tartozott, azt segítve, hogy minél kevesebbet kelljen beszélnem, és így nyelvhasználatommal minél kevésbé befolyásoljam az adatközlőt a válasz során. A kérdőív kérdései nagyrészt a Magyar nyelvjárások atlasza eredeti kérdőívén alapulnak, de vannak közös címszavai A romániai magyar nyelvjárások atlaszával is (48. *búzaszem*, 206. *(kis)gereblye*, 297. *kapál*). Tapasztalataim szerint a legkönnyebb a főnevek kikérdezése volt, a legtöbb gondot pedig a birtokviszonyt kifejező szintaktikai jelenségekre való rákérdezés okozta, ez például a „Mi az, ami az ólban rőfög?” felvezető kérdést követően a *disznaja/disznója* változatokat előhívni hivatott „Ami a szomszéd óljában van, az a szomszédnak a...” mondatkiegészítéssel kérdés megválaszolásában jelentkezett.

³ Részletesebben a szoftverről és a segítségével folyó nyelvészeti kutatásokról: http://geolingua.elte.hu/index_hu.html livepage.apple.com, illetve Bodó – Vargha 2008.

⁴ A dialektometria újabb magyar nyelvi alkalmazására lásd Vargha–Vékás 2009.

Kutatásom tárgya a Páván beszélt magyar nyelv feltérképezése volt, ezért interjút készítettem egy román anyanyelvű, de Páván élő és magyarul jól beszélő adatközlővel is, lévén – a vele szomszédos Zabolával együtt – a falu „etnikailag színesnek” mondható (Pozsony 2007: 237), s magyarul beszélő, de nem magyar anyanyelvű lakosai ugyanúgy részesei Páva nyelvi képének. Ezúton került adatközlőim közé két cigány származású, de magyar anyanyelvű lakos is. A fellelhető legutolsó – a falut önálló közigazgatási egységként az 1966. évi népszámláláson még elkülönítetten jellemző – népszámlálási adatok alapján Páván nincsenek cigány származású vagy anyanyelvű lakosok (Varga E. 1998/2008), ott tartózkodásom idején azonban tapasztalataim alapján éltek cigányok a településen. Román adatközlőm szerint a faluban nincsen sok román család, s az 1966-os népszámlálás is csak 9,1%-os előfordulást említ (Varga E. 1998/2008).

Az interjú kérdéseinek összeállításakor azt a szempontot vettem figyelembe, hogy minél több olyan pontot érinthessen beszélgetésünk során, amelyek felkelthetik az adatközlők érdeklődését, esetleg érzelmileg hatnak rájuk. Mindennek pedig az a jelentősége, hogy ezáltal felszabadultan szólaljanak meg, oldódjon a megfigyelői paradoxon, és rögzíteni tudjam vernakuláris nyelvhasználatukat. Feltételezésem az volt, hogy a „család”, „udvarlás” és „halálveszély” kérdéskörök váltanak ki hosszabb, felszabadultabb narrációt. Ezzel ellentétben viszont azt tapasztaltam, hogy a „település” témakörből a „Szoktak itt disznót vágni?” kérdésre válaszolt az összes adatközlőm hosszabb, összefüggőbb szöveggel. Ezzel szemben viszont az „udvarlás” és „halál” témákra kevéssé hosszsan reagáltak. Az interjú során általános kérdéseket fogalmaztam meg, mert nem ismertem az adott közeget, és nem tudhattam, mi vált ki hosszabb narratívát. Mivel a disznóvágás még ma is élő hagyomány a faluban, mely egyben közösségi alkalom is, ezért lehet, hogy ez a téma készítette adatközlőimet részletesebb elbeszélésre. A kapott válaszok összehasonlíthatósága érdekében a kérdések többségét az összes adatközlőmnek feltettem.

A székely nyelvjárás dialektológiai leírása

A székely nyelvjárás általános jellemzése és a többi nyelvjárás közt elfoglalt helyzete

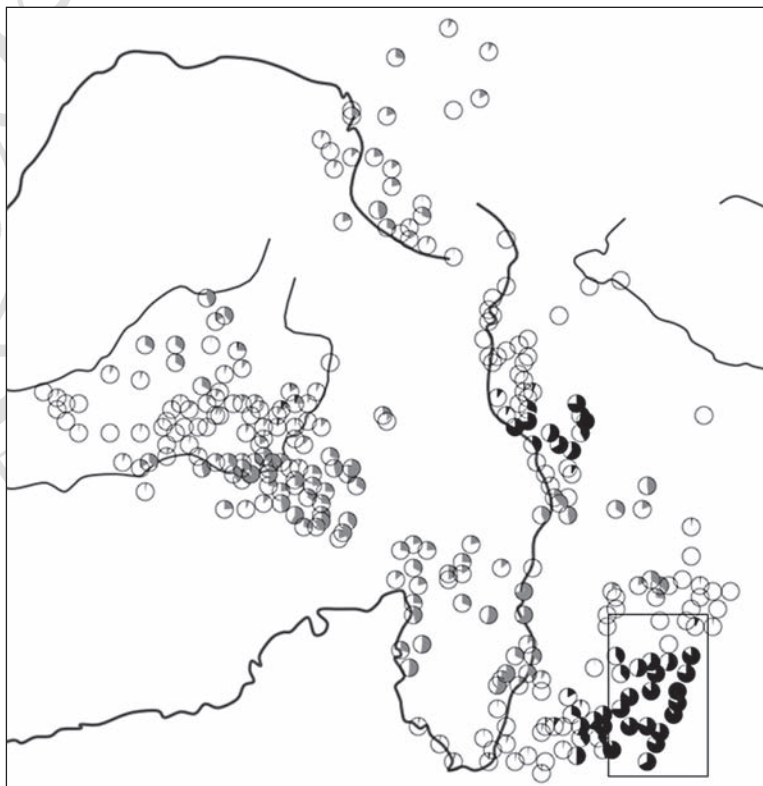
A székely a tíz magyar nyelvjárási régió közül a mezőségi és a moldvai között terül el, önmagában további hét alcsoportot alkotva. A történeti Székelyföld a mai Kovászna, Hargita megye szinte egészén, Maros megye egy részén, Fehér és Kolozs kisebb darabjain fekszik, valamint néhány településen Neamț és Bákó megye határával érintkezik. Márton Gyula és Gálffy Mózes a székely nyelvjárásokat bemutató nyelvatlasz készítése során a könnyebb és eredményesebb vizsgálatok érdekében a területet hét alcsoportra osztották (s ez megfelel az Erdélyi Lajos által elkülönített hét tájszólásnak) (Erdélyi 1906: 309 kk., hivatkozva Vámszer 1961: 142). Ezek: orbai (I.), kézdiszéki (II.), Kóvár vidéki (III.), alsósepsi (IV.), felsősepsi (V.), miklósvárszéki (VI.), hídvég-erőrdi tájszólásrész (VII.). Ugyanezt a területet Juhász Dezső az alábbi nyelvjárás csoportokra osztja fel: udvarhelyszékire, háromszékire, kászonira, alcsíkira, felcsíkire, gyergyóira és kelet-marosszékire (Juhász 2003: 302).

A nyelvjárási régió nyelvi képének kialakulását nagymértékben alakították a történelmi tényezők. A 12–14. század között zajló áttelepítések következtében a keleti részekre nyugat- és dél-dunántúli, valamint délvidéki lakosság került, így alakulhattak ki jellemzően nyitódó diftongusos részek, illetve települések Székelyföld keleti és déli peremén (például Halmágy, Tatrang, Csíkménaság, Zágon és Zsögöd). Erről állapítja meg Juhász Dezső: „[n]em véletlen tehát, hogy egyes székely nyelvjárás csoportok alapvonásaikban megegyeznek a nyugat-dunántúli vagy dél-dunántúli régió dialektusaival” (Juhász 2003: 305).

Magánhangzói tekintetében a székelyföldi nyelvjárás 8:7-es arányt mutat, vagyis nyolc rövid és hét hosszú magánhangzóból áll, azaz a belső-erdélyi Mezőséggel szemben zárt *é-ző* (Juhász 2003: 302). Ez azt mutatja, hogy a köznyelvi fonémákhoz képest nincs jelentős eltérés. Ahogy Kiss Jenőnél olvashatjuk, ez nem csupán a székely nyelvjárásra igaz, hanem általánosan a magyar nyelvjárásokra: „...a köznyelv és a nyelvjárások közötti hangtani eltérések statisztikai értelemben vett fő oka nem a fonémaálmány eltéréseiben, hanem az egyes fonémák eltérő mértékű használatában rejlik” (Kiss 2003: 138). Ezt támasztja alá Rónai Béla (Rónai 1979: 332)

és Balassa József is, bár utóbbi a zárt *ë*-zést leszűkíti a keleti székelysége (Balassa 1891: 104). E keleti területre jellemző a zárt *ë* nyíltabb realizációja is, és ugyanitt az *a* és *á* fonéma zártabb ejtése. Márton Gyula megemlíti, hogy a székely „közismerten nem *a*-zó nyelvjárás... többek között ez különbözteti meg... a mezőségi nyelvjárástól” (Márton 1972: 7).

A székelyföldi nyelvjáróterület hosszú magánhangzóit tekintve a köznyelvvel megegyező, kivéve Zágon és Tatrang környékén, ahol hiányoznak a felső nyelvállású *í*, *ú*, *ű*-k, s helyettük a megfelelő rövidiek állnak (*tiz*, *tüz*), így a rövid és hosszú magánhangzók aránya itt 8:4 (Juhász 2003: 302). A diftongusokról szólva Juhász Dezső megjegyzi, hogy a nyelvjáróterületre jellemzők mind a nyitódó, mind a záródó kettőshangzók. Számkra e terület keleti fele érdekes, s itt a nyitódó diftongusok az elterjedtek (*kiek*, *sziép*) (Cs. Nagy 2007: 126).

1. ábra. Nyitódó (fekete köröcikk) és záródó (fehér köröcikk) diftongusok Háromszéken

Az 1. számú ábra a Székely nyelvföldrajzi szótár adatai alapján készült Háromszék nyitódó diftongusairól a BihalBocs dialektológiai programmal. A nyelvi jelenségek atlaszadatokban való előfordulási arányának térképezésekor úgy jártunk el, hogy először megnéztük, milyen arányban fordulnak elő a vizsgált diftongusok a székelyföldi kutatóponton (településen) az adott kutatóponton előforduló adatok számához viszonyítva. Ahol a vizsgált diftongusok előfordulási aránya a legnagyobb, ott lesz az ábrán a leginkább terület a kutatóponthoz tartozó kör, a diftongusok aránya itt 100%-os értéket vesz föl. A többi kutatóponton a százalékértéket ehhez a 100%-os kutatóponthoz viszonyítva adjuk meg. Így minden kutatópontot nemcsak önmagában lehet vizsgálni, hanem a többi kutatóponthoz képest is.

A térképen a nyitódó diftongusok látszanak feketével, a záródók szürkével. Ahol teljesen üres a karika ott nincs diftongus az adatokban. A térkép jól mutatja, hogy a háromszéki nyelvjárásan belül az orbaiszéki (a térkép jobb alsó sarkának nagyjából feketével jelölt keretében) mennyire különbözik a környezetétől abban, hogy nyitódó diftongusokat használ.

Ami a magánhangzók gyakoriságát illeti, érdemes kiemelni az udvarhelyszéki *ö*-zést (*köröszt, mögyök, csöröszyne*), és hogy a hangsúlyos zártabbá válás az *o* fonéma gyakoriságát növeli, például *hovas, topló* (Juhász 2003: 303). A dunántúli régióval több rokonságot mutató keleti és dél-keleti területeken jellemző az *á* utáni *o*-zás (*szároz, házbo*), egyes településeken a nyílt *ä*-zés, és – mint erről már szóltam – a nyitódó diftongusok használata. Erről Háromszék jellemzésénél majd bővebben.

A mássalhangzórendszer a köznyelvvel megegyező, a *ly* helyén *j* hallható (*gojó, bagoj*), és az udvarhelyszéki nyelvjárásban előfordulhat, hogy az abszolút szóvégi zöngés zárhangok zöngétlen mediaként realizálódnak. Továbbá Udvarhelyszéken és Csíkban megfigyelhető a szóvégi mássalhangzók nyúlása (Juhász 2003: 304).

Szubjektív dialektológiai megfigyelések a székely nyelvhasználatról

Érdeemes elgondolkodni arról a paradox helyzetről, mely az erdélyi emberek beszédmódjának elvi és gyakorlati megítéléséből fakad. Vagyis azt a Magyarországon is élő vélekedést, mely szerint „Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul”, szembe lehet állítani a mindennapok szintjén még

ma is tapasztalható, Magyarországon élő nyelvi intoleranciával, mely általában valamilyen sztereotípián alapul: „»aki másképp beszél, nevetségesnek tekintjük«” (Bartha 1991). Erről Sándor Klára úgy vélekedik, hogy ha valakit egy nyelvhasználati forma zavar, akkor valójában azok felé viszonyul negatívan, akikre ezt a nyelvhasználati formát jellemzőnek gondolja, függetlenül attól, hogy ez az elgondolás igaz-e. Illetve előfordulhat, hogy saját tapasztalatok híján vélekedik így, amint ez gyakran előfordul az erdélyi nyelvhasználat kapcsán Magyarországon (Sándor 2001: 42).

Bartha Csilla beszámol egy kísérletről, mely során azt vizsgálta, hogy a Budapesten tanuló egyetemi hallgatói által megkérdezettek hogyan vélekednek arról, hol beszélnek legszebben magyarul.⁵ Az esetek nagy többségében, de különösen az idősebb, és értelmiségi válaszadók jelölték meg első helyen az erdélyi magyar nyelvhasználatot.

A Kárpát-medencei kisebbségi magyarságra kiterjedő és magyarországi kontrollcsoporttal kiegészített, Kontra Miklós által vezetett vizsgálat eredményei is azt mutatják, hogy a válaszadók relatív többsége, közel egyharmada (31,3%-a) szerint Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul (Göncz 1999: 85). Ennek a vizsgálatnak ugyan Erdélyből valamivel több adatközlője volt, mint a magyar nyelvterület más régióiból, de a felmérés arra mutat meggyőző példát, hogy az erdélyi nyelvváltozatok – köztük a székely nyelvjáráások – pozitív megítélése széles körben él a magyar nyelvterületen.

Kiss Jenő Mihályiban végzett vizsgálata ugyanebben a témában azt mutatta, hogy a válaszadók saját vidékük (falujuk, régiójuk) nyelvjárást tekintik a legszebbnek, a második helyen Erdélyt jelölték meg (Kiss 2000). Bartha Csilla azt írja, hogy ez a „magyarországi emberek által emlegetett” (Bartha 1991) vélemény, de az előzőekben hivatkozott átfogó vizsgálat eredményei mellett kolozsvári és székelyföldi tapasztalataimból úgy vélem, hogy sajátja az Erdélyben élő magyaroknak is.

Interjúim során következetesen feltettem azt a kérdést, hogy „Hol beszélnek a legszebben magyarul?”. Feltételeztem, hogy a válaszok többsége a saját környezetet, szülőfalut, nagyobb régiót jelöli meg az első kérdésnél, mivel (jobb esetben) a saját nyelvváltozatukról kérdezett beszélők ahhoz pozitív viszonyulást szoktak mutatni.⁶ Ez egyfelől igazolódott is; másfelől

⁵ A kísérlet részletes leírását lásd Bartha 1991.

⁶ emellett természetesen léteznek kivételek, lásd Göncz 1999: 84.

viszont kaptam olyan választ, amelyből az derült ki, hogy az adatközlő tudatában van a Bartha Csilla által feltételezeten csak „Magyarországon élő” nyelvestétikai vélekedésnek, mintahogy az egyik pávai beszélő megfogalmazta: *Tulajdonképpen, Erdélyben, úgy hallottam, a legtisztábban beszélnek a magyar nyelvet.* (46 éves férfi). Adatközlőim közül négyen jelölték meg Erdélyt és még négyen konkrétan Pávát első helyen a „Hol beszélnek a legszebben?” kérdésre. És ezen belül is többségben vannak azok, akik a Páván beszélt nyelvet tartották a legszebbnek (*Én szerintem úgy lehet, hogy itten Páván, mert itt nincs annyi románság.* 61 éves nő) és csak ketten jelölték meg Magyarországot, vagy a köznyelvi beszédet (a két nyelvhasználati mód közötti viszonyról l. később). A román nyelvi hatásra utalt egy negatív választ adó adatközlő, amikor a pávai nyelvhasználatról azt mondta, hogy *[d]e itt es azért nem rendesen magyarul beszélnek, mert sokmindenre félig román szót használunk* (34 éves férfi). Úgy tűnik, adatközlőim számára kulcsmomentum, hogy van-e román nyelvi hatás a szóban forgó nyelvjárási területen. Ehhez a megfigyelésemhez hasonló következtetésre jutott Lukács Csilla is, aki 2006-ban székely középiskolásokkal végzett vizsgálatot nyelvi identitásukról, és azt találta, hogy a „Szerinted hol beszélnek szebben magyarul: Erdélyben vagy Magyarországon?” kérdés megválaszolásánál szintén döntő fontosságúnak számított, mennyire ítélték erősnek a gyerekek a román nyelvi interferenciát, az „elrománosodást” (Lukács 2007: 83).

A másik kérdés, amelyet minden adatközlőmnek következetesen feltettem, az volt, hogy „Magyarországon máshogy beszélnek-e, mint itt, Páván?” Az erre a kérdésre érkezett válaszok függtek a válaszadónak a megnevezett tájra, annak lakóira vagy történetére vonatkozó, nem nyelvi ismerteitől is, ahogy ezt Kiss Jenő is megemlíti szülőfalujában készített hasonló vizsgálata kapcsán (Kiss 2000). Ezzel a kérdéssel kapcsolatban minden adatközlőmet megkérdeztem, járt-e már Magyarországon. Erre azért volt szükség, hogy megállapíthassam, van-e valamilyen közvetlen tapasztalata a magyarországi nyelvhasználattal. Az derült ki, ha nincs is, a televízió által közvetített köznyelvi változatot azonosítják a magyarországgal. A válaszok mind egyike érzékelt különbséget. A legáltalánosabb kijelentés az volt, hogy Magyarországon *magyarországi*an beszélnek⁷, s ez magában foglalta mind

⁷ *Úgy is szoktuk mondani, milyen magyarországi*an beszélget. (61 éves nő)

a hangsúlybeli, stilisztikai, mind a lexikai különbségeket: *más a kiejtés, a hangsúly* (13 éves férfi); *harapják egy cseppet a magyar nyelvet* (69 éves férfi); *a hangsúlyt másképp teszi a betűkre* (61 éves nő); *töri a nyelvét* (11 éves nő); *osztán ugye vannak olyan szavak, amiket itt nem használnak, s használják ott* (82 éves román férfi); *ha híradó, akkor művelten beszélnek, aztán egy-egy filmbe, akkor már műveletlenül* (34 éves férfi).

A háromszéki nyelvjárás

A háromszéki nyelvjárás általános jellemzése

Hangtani szempontból érdemes megnézni a veláris magánhangzók rendszerét, mivel a háromszéki nyelvjárás több szempontból is különbözik a székely nyelvjárás többi alegységétől. Ugyanakkor a háromszéki nyelvhasználat sem egységes, az orbaiszéki alegység jelentős eltéréseket mutat a rövid *a* realizációjában a többi háromszéki nyelvjárás alcsoporthoz képest (Márton 1972: 6). Ez pedig azért lehet érdekes, mert ez a különbség esetleg tetten érhető a pávai beszélők nyelvi attitűdjében is, a környező (vagy távolabbi) települések nyelvi állapotáról való véleményükben. Az orbaiszéki nyelvjárásnak a más háromszéki területi nyelvváltozatoktól való relatív eltérését tárgyalja Márton Gyula tanulmánya, mely alapján kitetszik, hogy Háromszéken belül Orbaiszék nyelvjárásában az *a* két realizációjának (a köznyelvivel megegyező *a* és az annál egy fokkal zártabb *ạ*) aránya fordítottan arányos a másik hat csoporthoz képest. Ehhez lásd az 1. táblázatot és a 2. ábrát. Az 1. táblázatból kiderül, hogy míg Háromszék minden más alegységében mind egytagú szavakban, mind többtagú szavak hangsúlyos szótagjában és független helyzetű végződéseknél a zárt *ạ* aránya felette van a köznyelvi *a*-énak, addig az orbai alegységben ez fordított arányt mutat. A második ábra az elsőként közreadott ábra diftongusaihoz hasonló eljárással azt szemlélteti, hogy környezetéhez képest Orbaiszéken jól elkülöníthető a köznyelvi *a* túlsúlya (fekete körcikkek) a környező részekben egyébként jellemzőbb zárt *ạ*-val szemben (szürke körcikkek).

1. táblázat. A köznyelvi *a* és a nyelvjárási *ǎ* realizációjának százalékos megjelenési arányai

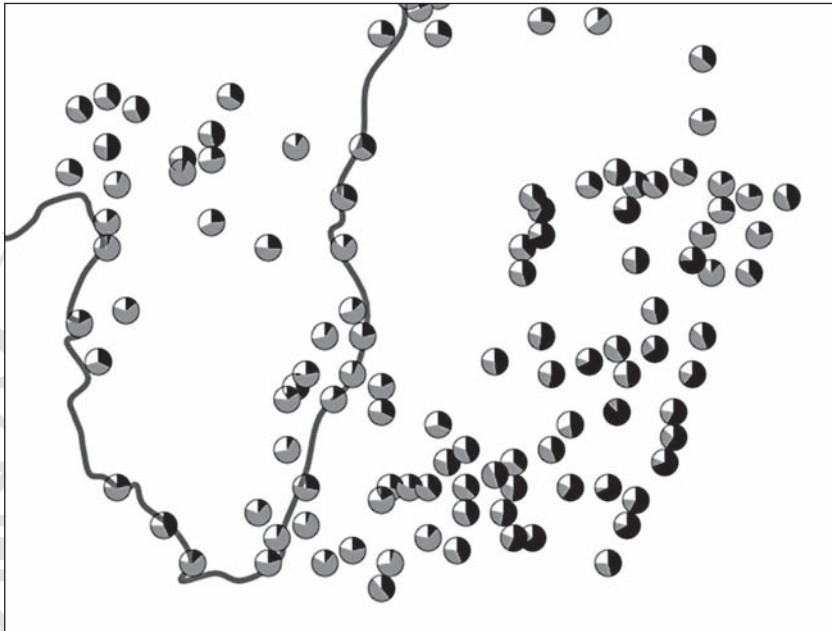
A köznyelvi <i>a</i> nyelvjárási <i>ǎ</i> realizációjának százalékos megjelenési arányai				
helyzet		egytagú szavakban	többtagú szavak hangsúlyos szótagjában	független helyzetű végződések
orbai alegység	<i>a</i>	75%	81,98%	56,1%
	<i>ǎ</i>	25%	18,02%	43%
átlag	<i>a</i>	30,9%	40,85%	39,5%
	<i>ǎ</i>	63,8%	58,6%	59,33%

Így például az *a* ~ *ǎ* megjelenése egytagú szavakban (például *gally*, *kan*, *kas*) átlagosan (az átlagba beleértve Orbiszéket is) a köznyelvel megegyező alaknál 30,1%-ot, míg a köznyelvinél zártabban ejtett változatnál 63,8%-ot mutat, addig az orbai alcsoportban ez a megoszlás 75% és 25%-os arányban jelentkezik. Ugyanilyen eltérés mutatkozik meg a többtagú szavak hangsúlyos első szótagjában (például *addig*, *gatya*, *gazdag*): az orbai alcsoport a köznyelvel egyező *a*-k realizációiban 82% és az annál zártabbak megjelenésében 18%-os arányt mutat, miközben az átlagos mutató 40,85%, illetve 58,6%-ot. A független helyzetű végződésekben (például *apja*, *takarja*, *sótalan*) az orbai alcsoport megoszlási aránya a köznyelvi *a* esetén 56,1%, zárt, esetén pedig 43%, az átlag 39,5% illetve 59,33%.⁸

Az *a* köznyelvi ejtésével szemben, ami jelen esetben az *a* fonéma nem zártabb realizációját jelenti, Vámszer Márta megfigyelései azt mutatták ki, hogy az orbai részre mind hangsúlyos, hangsúlytalan helyzetben, szuf-

⁸ Részletesen: I. (orbaiszéki) 75% : 25%; II. (kézdiszéki) 44,56% : 54,46%; III. (Kővár vidéki) 76% : 24%; IV. (alsósepsi) 12,07% : 86,2%; V. (felsősepsi) 15% : 85%; VI. (miklósvárszéki) 15,55% : 84,45%; VII. (hídvég-erősi tájszólásrész) 12,5% : 87,5% (Márton 1972: 9–12)

fixumban és szuffixum előtt, *á* előtt és *á* után is nagy mértékben jellemző a zárt *o*-zás jelensége (például *borozda*, *disznaja*, *okosan*) (Vámszer 1961:137–139).

2. ábra. A zárt *o* előfordulásai Háromszéken. A zárt *o* gyakoriságát a fekete körök, a köznyelvi *a*-ét a szürke jelöli

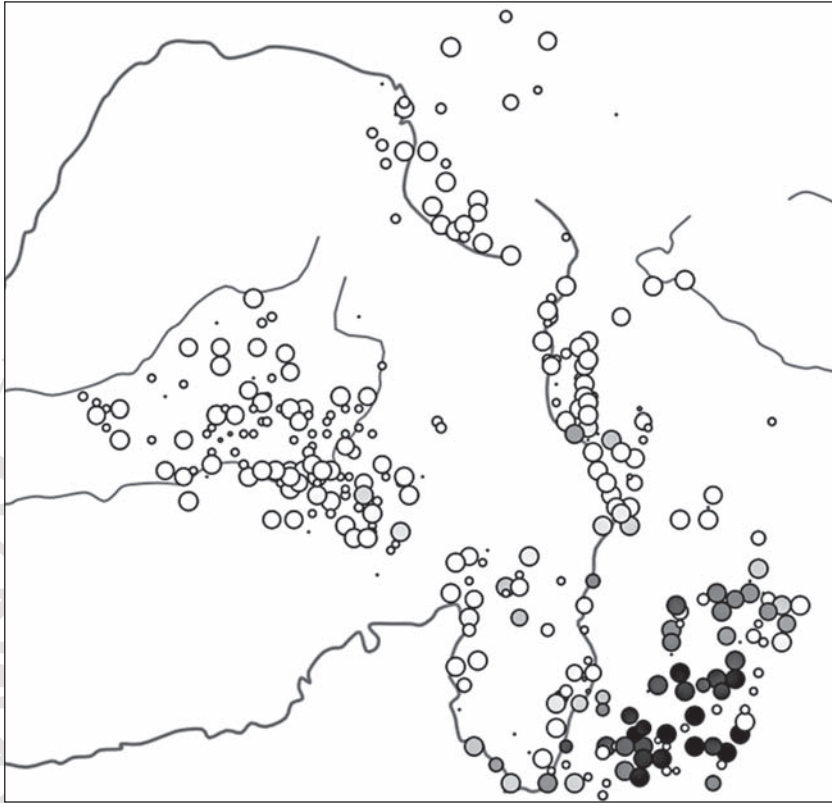
Cs. Nagy Lajos a háromszéki atlaszról írva bemutat néhány olyan hangtani jelenséget, mely jelen tanulmány szempontjából is érdekesnek és hasznosnak tekinthető. Foglalkozott annak vizsgálatával, hogy a köznyelvi *í* helyén egyrészt kettőshangzót ejtenek, másrészt pedig *é*-t. Az *ó* hang realizációi közül figyelemre méltónak tartja, hogy a háromszéki és udvarhelyszéki nyelvjárásban megjelenik kettőshangzóként ejtett diftongusos alakja is. Az alaktani jelenségek közül a nyelvtörténeti szempontból is jelentős *-t* határozóragot (*ehelyt*, *Vásárhelyt*), valamint az *-ul*, *-ül* esszívuszi rag (*lëjányul* 'leány korában', *legényül* 'legény korában') használatát emeli ki.

Ezek közül tárgyalja a köznyelvi *é* helyén hangsúlytalan helyzetben megjelenő diftongusos realizációt, mely a háromszéki atlasz adatainak segítségével vált megfigyelhetővé (összevetve A magyar nyelvjárások atlaszával és A romániai magyar nyelvjárások atlaszával). Ez pedig azt erősítette meg, hogy Háromszék délkeleti tájain a nyitódó diftongusos ejtés a jellemző, és a bemutatott kutatópontok alapján (Zágon, Páké, Kovászna, Petőfalva, Barátos) joggal feltételezhetjük, hogy ez a jelenség Pávára is igaz. Ezt támasztják alá a saját magam által rögzített hangfelvételek is.

Mindenkinek más a szavajárása

Interjúim során külön témaként érintettem a nyelvhasználatot, a nyelvi változatossággal kapcsolatos vélekedéseket. Itt arra voltam kíváncsi, hogy a pávaiak hogyan viszonyulnak szűkebb, illetve tágabb környezetük nyelvéhez. Éppen ezért sorra megkérdeztem őket, hogyan vélekednek kilenc környező falu (Zabola, Kovászna, Csomakőrös, Barátos, Eresztevény, Szörcse, Székelytamásfalva, Székelypetőfalva, Haraly) nyelvéről, éreznek-e különbséget az ottani és a pávai emberek beszéde között, és ha igen, melyet (a falvak kiválasztásának szempontjairól l. alább). Ezt megelőzően általánosságban kérdeztem adatközlőimet arról, tapasztalták-e már azt, hogy a megye más részein lakó emberek máshogy beszélnek, mint Páván. A tizenkét válaszadóm fele mondta itt, hogy igen, de csak egy-két falut vagy várost jelöltek meg név szerint (Szentlélek, Haraly, Orbaitelek, Csík).

A falvakat a Székely nyelvöldrajzi szótár anyaga alapján a Levensthein-módszer segítségével válaszottam ki, vagyis megnéztem, mely falvak mutatnak a legnagyobb százaléku hasonlóságot Pávához. Így esett a választás többek között Csomakőrösre, Barátosra és Eresztevényre, mert itt 79,2–75,4% közötti volt az egyezés. Más települések felvételét a listára a földrajzi közelségük tette indokoltá. Az első tíz találat a Levensthein-módszer szerint: Csomakőrös, Barátos, Eresztevény, Szörcse, Kovászna, Lécfalva, Imecsfalva, Maksa, Szacsva, Egerpatak. A BihalBocs szoftverrel készített dialektometriai térképen is jól látszik a környező falvak Pávához való hangtani hasonlatossága, illetve eltérése. Minél sötétebb az egyes falvakat szimbolizáló kör, a fehérrel jelölt vonatkozási pontként kiválasztott Pávához, annál inkább hasonlítanak hozzá a települések nyelvhasználatukban.

3. ábra. Székelyföld településeinként vizsgált nyelvjárásainak Páva nyelvjárásához hasonlított dialektometriai térképe

Mind a térkép, mind a Levensthein-féle sorrend azt mutatja tehát, hogy Páva és az említett falvak között nyelvi hasonlóság mutatkozik. Adatközlőim a megkérdezett falvak többségére azt választották, hogy annak nyelve nem különbözik szerintük Páváétól. Egyedül Szöröcsét nevezték meg többségükben eltérő nyelvűnek (5 igen és 4 nem válasz), holott ez a falu a Levensthein értékelésnél 75,4%-os egyezést mutatott Páva nyelvjárásával. Mivel kértem, indokolják válaszukat, az alábbi észrevételekhez jutottam hozzá:

Szörcsén:

- *Megnyújtják a szavakat.*
- *Másabbacska a kiejtésük.*
- *Olyan lankadtabban, olyan gyengébben beszélgetnek. Gyengébb hangsúllyal.*
- *Lemaradottabb beszédstílus. Műveletlenebb kifejezésük van.*
- *Olyan mezőföldi tájszólásokat használnak inkább. Nem azt mondják, tehen, hanem azt mondják, tehen.*

Ahogy látszik, a dialektometria nem támasztotta alá azt a feltevést, hogy Szörcsén jelentősen máshogy beszélnek. Ellenben létezhetnek olyan jellemzői a falu nyelvjárásának, amelyeket a Levensthein-módszer nem tud kimutatni. Ilyenek például a szupraszegmentális sajátosságok (hangsúly, hanglejtés stb.), és azok a nem nyelvi tényezők, amelyek felülírják a nyelvi hasonlóságot. Ezért lehet, hogy a más faluban élők szubjektív észlelése eltérő, akár egészen kis eltéréseket is felnagyítanak (például lexikai különbségeket). Meglehet, hogy Szörcsé valamilyen szempontból konkurens csoportot jelent a pávaiaknak. Mind a település létszámát,⁹ mind az infrastruktúra állapotát illetően közvetlenül összemérhető Pávával, és talán ezzel magyarázható az is, hogy a pávaiak nyelvi sajátosságaiban eltérőbb Kovásznát és Kézdivásárhelyt hasonlóbbnak ítélik meg – még úgy is, hogy Kézdivásárhely más nyelvjárási régióba (kézdiszéki) tartozik –, mert nem képeznek közvetlen összehasonlítási alapot falujukkal.

Azokról a falvokról kérdezve, amelyekről az adatközlők – Szörcsével ellentétben – úgy gondolták, hogy nyelvjárása inkább hasonlít a pávaira, adatközlőim többnyire az eltérő hangsúlyozást emelték ki eltérésként. Emellett akadtak olyan válaszok is, amelyek szintén arra vonatkoztak, hogy az adatközlő észlel eltérést Pávához képest, és ezt pozitív értékítélettel teszi (*Nem annyira romános, mint itt fel.* [73 éves nő]; *Ott olyan szépen székelyesen, magyarosan beszélnek.* [73 éves nő]). Kifejezetten negatív értékítélettel csak egy – már idézett – esetben találkoztam (*Lemaradottabb beszédstílus. Műveletlenebb kifejezésük van.* [34 éves férfi]), és viszonylag sokszor jelent meg a beszélgetés során az a vélemény, hogy mindenhol máshogy beszélnek, ám ez korántsem rosszabb, mint a pávai (*Hát a beszéd, mondjuk, az olyan, hogy változik a hely-, hogy*

⁹ 1992-ben 624-en laktak a faluban.

mondjam, a helység szerint változik... A beszéd csak az, csak a hangsúly s a kiejtés, van ahol egy kicsit rövidített [82 éves férfi]. Én azt tudom, hogy a tájszólás változik községenként. Nem egyformán beszélnek minden községbe [73 éves nő].)

Páva

Pávai nyelvi jelenségek

Páva hangtanáról, az eddig az Orbaiszék nyelvjárása kapcsán említettek és a pávai dialektometriai kimutatás alapján feltételezhetjük, hogy hasonló a környező településekével. A következőkben felsorolt jelenségekhez a példát a Székely nyelvföldrajzi szótárból adom meg, zárójelben jelölve a szócikkek sorszámát. Ami fonémaállományát illeti, egy fonémával több eleme van a rövid magánhangzórendszerének, mint a köznyelvnek. Ez a zárt *ë*: *gërëben* (100.), *pëndëj* (236.). Emellett a nyelvjárás fontos jellemzője a már említett nyitódó diftongusok ejtése, vagyis az *é*, *ó*, *ő* fonéma kettőshangzós realizációi: *édëstësv¹érëk* (64.), *leg¹énke* (92.), *köt¹ény* (169.), *lepëdüö* (6.), *zsepkend^üö* (303.), *apr^üó* 'himlő' (124.), *pillang^üò* (191.). Érvényesül az *l*, *r*, *j* nyújtó hatása az előttük álló rövid magánhangzóra (ezek általában az *o*, *ö*, *e* hangok), például *bivàlborju* (23.), *haccòr* (120.), *ājakam* (4.) (Fodor 2003: 329).

A zárt *a* szóközi helyzetben ingadozó alakot mutat: *kap* ~ *kap* (277.), szóvégi előfordulása gyakoribb: *paprikà* (42.), *kabolà* (70.), *d^íézsà* (291.).¹⁰ A felső nyelvválású hosszú magánhangzók (*ú*, *ű*, *i*) rövidülést mutatnak: *tejes* *töröbuza* (281.), *hadak uttya* (283.), *meddü* (282.), *csip^üőspaprikà* (42.) *cirà* 'csíra' (43.), *cirázzik* 'csírázik' (44.). Magánhangzótöbblet van jelen a köznyelvi alakhoz képest a következő szavakban (a jelenség a magyar nyelvterület keleti részlegére általánosan jellemző): *harakáj* (118.), *szereda*, *zabola* (saját felvételeimből).

Páván mind a magánhangzók közötti mássalhangzónyúlásra, mind az ezzel ellentétes, de jóval ritkább intervokális rövidülésre is van példa: *cukkor* (35.), *daráll^üo* (157.), *lázza van* (182.), illetve *görög^{dinye}* (103.),

¹⁰ Lásd erről feljebb az 1. ábrát és Márton Gyula észrevételeit.

szalonája van (261.), Szintén az időtartam eltérése szerinti változás a szóvégi *-n* és *-s* nyúlása: *gyórsann* (109.), *cs^uór^lénn* (210.), *büdös* (31.). Az *-ít* képző megnyúlására egy példát találtam: *tanitt^uó* (278.). Megtalálható az *rl > ll* hasonulás is: *toll^uosz 'tarlóz'* (279.). A szókezdő mássalhangzó kiesésére kevés példát találunk nyelvjárásaink között, elszórtan a dunántúli, a palóc és a kelet-erdélyi településekre jellemző: *űőf^léj 'vőfély'* (298.). Mássalhangzórendszerét illetően *j*-zónék tekinthetjük Pávát, de van *l*-ező ellenpélda erre: *bivalborju* (23.). A képzéshely megváltozásának következtében létrejövő hangmegfelelések közül a palatalizációra-depalatalizációra van példánk a Székely nyelvöldrajzi szótár anyagából. A tőszóban és a toldalékolt alakban *n ~ ny* váltakozás figyelhető meg, de a jelenség nem következetes: *lēján* (183.), *nihán* (219.), de *asszony* (11.), *leány korában* (185.).

Az általános leírások, amelyek a nyelvjárások jellemzőivel foglalkoznak, hajlamosak azokat egységesnek tekinteni. Közelebről megvizsgálva azonban jól láthatóak azok a különbségek, amelyek az adott régió, de egy-egy település nyelvjárását és nyelvhasználatát is változatossá és e változatosságban rétegzetté teszik. Adatközlőimtől sorra kérdeztem néhány állat kicsinyének megnevezését, és az összegyűjtött adatok azt mutatják, hogy a legkevésbé sem homogén a pávaiak nyelvhasználata ebből a szempontból. Az interjú során megkérdeztem őket, „Mi a tehén kicsinyének a neve?” Majd sorra kérdeztem a kutya, a macska, a tyúk, a réce, a liba, a kecske, a nyúl, a ló, a disznó és a bivaly kicsinyeinek megnevezését. A válaszokat a 2. táblázat mutatja be. Az egyes adatokat követően zárójelben megadom azoknak az adatközlőknek a számát, akik ezt a választ adták a kérdésemre. Az adatokat fonemikus (csak a fonémákat feltüntető) átírásban adom közre, azaz nem jelölöm például a diftongusos és félhosszú alakokat.

2. táblázat. Az állatok kicsinyeinek megnevezései Páván

Állatok	Kicsinyeik megnevezése
borjú	<i>borjú</i> (5), <i>bornyu</i> (4), <i>kicsi bornyu</i> (1), <i>bornyucska</i> (1), <i>boci</i> (1)
kutyakölyök	<i>(kutya)kőjök</i> (6), <i>kicsi kutya</i> (3), <i>kiskutya</i> (2), <i>kutakőjök</i> (1), <i>piszli kutya</i> (1)
macskakölyök	<i>(macska)kőjök</i> (6), <i>kicsi macska</i> (3), <i>macska</i> (2), <i>kismacska</i> (1)

Állatok	Kicsinyeik megnevezése
csirke	<i>csirke</i> (5), <i>csürke</i> (4), <i>csürkje</i> (1), <i>kiscsirke</i> (1), <i>kicsi csürke</i> (1), <i>kiscsibe</i> (1), <i>cirke</i> (1)
kiskacsa	<i>pipe</i> (3), <i>kicsi réce</i> (3), <i>récepipe</i> (2), <i>kisréce</i> (2), <i>pipérece</i> (1), <i>récefiú</i> (1), <i>ruca</i> (1), <i>rucuka</i> (1), <i>kicsi ruca</i> (1), <i>rucacska</i> (1), <i>rucafiú</i> (1)
kisliba	<i>pipe</i> (10), <i>pipen</i> (1), <i>kispipe</i> (1), <i>kicsipipe</i> (1), <i>libacska</i> (1)
kecskegida	<i>gida</i> (7), <i>gidó</i> (2), <i>didó</i> (1), <i>olló</i> (1), <i>kicsi kecske</i> (2), <i>kicsi kecskécske</i> (1)
nyúlfióka	<i>kicsi nyúl</i> (3), <i>kisnyúl</i> (1), <i>nyuszi</i> (1), <i>nyuszika</i> (1), <i>nyulacska</i> (1), <i>nyúlkölyök</i> (1), <i>nyúlfióka</i> (1), <i>nyúlfiók</i> (1), <i>nyúlfiú</i> (1), <i>fiolka</i> (1)
csikó	<i>csitkó</i> (6), <i>csikó</i> (2), <i>csikkó</i> (2), <i>kiscsikó</i> , (1) <i>kicsi csitkó</i> (1), <i>cikó</i> (1), <i>kicsi ló</i> (1)
kismalac	<i>malac</i> (6), <i>malacka</i> (3), <i>kicsi malac</i> (2), <i>kismalac</i> (1)
(bivaly)borjú	<i>bivajborju</i> (2), <i>bivajbornyu</i> (1), <i>bivajbornyú</i> (1), <i>bivalbornyu</i> (1), <i>bivaj</i> (1), <i>kicsi bival</i> (1), <i>kicsi bihal</i> (1), <i>kicsi bihalka</i> (1), <i>bivalbocs</i> (1)

A kapott válaszok nagyfokú változatosságot mutatnak (zárójelben az előfordulás gyakoriságát jelöltem), és nemcsak a megnevezések sokféleségében, hanem abban is, hogy egy-egy adatközlő olykor többféle megnevezést is említett. Így a Székely nyelvöldrajzi szótár adataival szemben¹¹ nekem sokkal változatosabb adatokhoz sikerült jutnom. Vargha Fruzsina több nyelvjárás atlasz adattárjai alapján foglalkozott a témával, ezen belül is a *fiú* ~ *fióka* utótagú (ritkán előtagú) szóösszetételekkel. Megállapítja, hogy *récefiú* és *nyúlfióka* adatok szinte az egész Székelyföldön jellemzőek, és feltételezi, hogy a *fiadzik* igével összefüggésben a kisebb termetű állatok (nyúl, macska, réce) kicsinyeinek megnevezésére használatosak (Vargha 2007: 239-240; l. még Juhász 2003). Véleménye szerint a *kiskecske* lexikai változatait illetően az *olló* megnevezés már csak Székelyföldön és Moldvában él, máshonnan mind kiszorította a *gida* lexikai változat. Interjúim során én már csak egy *olló* előfordulással találkoztam, minden más a *gida* és a *kis-*

¹¹ Ezek a következők: *bivalyborjú* (23.), *kecskegida*, *olluo* (151.), *kisliba* (161.), *macskakölyök* (199.), *nyúlfióka*, *nyúlfiú* (222.).

kecske (vagy valamilyen hangtani) változata volt. Saját adataim alátámasztják Vargha Fruzsina állítását, miszerint a *kisliba* megnevezésére „Székelyföldön [...] csak a *pipe* lexikai változat fordul elő” (Vargha 2007: 242), én is csak egy eltérő (*libacska*) adatot kaptam. Viszont több előfordulást találtam a *pipe* ~ *récepipe* alakokra a *kiskacska* lexikai változatai között.

Ezek az ittvaló magyarok nem úgy beszélnek, mint ott

Páván készített interjúm – mint feljebb már említettem – tartalmazott egy nyelvi attitűdöt vizsgáló részt, amely során az adatközlők véleményét kérdeztem a helyi, illetve a saját nyelvhasználatukkal kapcsolatban. Vagyis arra voltam kíváncsi, milyen gondolataik vannak Páva nyelvjárásáról, nyelvhasználatáról, és ezekhez hogyan viszonyulnak; illetve ehhez viszonyítva mit gondolnak a saját nyelvhasználatukról, az általuk beszélt nyelvváltozatokról.

Az első kérdésem az volt, hogy „Van-e különbség az idősek és a fiatalok beszéde között? Mi az?” Az adatközlők többsége tagadólag válaszolt, zömükben férfiak (*Egyik helyen így, másik helyen úgy beszélnek* [89 éves férfi]). Akik szerint lehet különbséget tenni a különböző korosztályok nyelvhasználatában, azt mondták, hogy az idősek a „régii magyar nyelvet” beszélik, *ahogyan megszokták* (13 éves fiú). A fiatalok beszédmódjáról a következő vélekedések hangoztak el: *jobban fel van vágva a nyelvük* (61 éves nő), *darabosabban* (61 éves nő) beszélnek, *nem tisztelik a kort* (61 éves nő). A válaszadók között nem lehetett jelentős különbséget tenni abból a szempontból, hogy az „idősek szépen beszélnek” és a „fiatalok csúnyán beszélnek” vélekedések megoszlanak-e életkor szerint. Tehát nem jellemző a pávaiakra, hogy az idősek vélnék inkább úgy, hogy a fiatalok beszéde nem szép; illetve fordítva.

Második kérdésem a „Mit gondol, megmarad a jövőben is az, ahogyan a pávaiak beszélnek?” Itt zömmel igenlő válaszokat kaptam, csak egy nemet, és nagyjából egyharmadnyian nem tudtak dönteni a kérdésben. Az egyetlen negatív válasz így hangzott: *Azért a tájszólások elmaradnak* (34 éves férfi), illetve volt olyan vélekedés is, hogy *Mi itt így szoktuk meg, más, ahol lakik, úgy szokta meg* (82 éves román férfi). Miután az előző kérdésemre az adatközlők többsége igenlő választ adott, ezért a „Sajnálná, ha ez [ti. a pávai nyelvjárás] megszűnne?” kérdésemre nem érkeztek feloldozható válaszok, egyetlen igen kivétellel.

A továbbiakban két nyelvhasználati szokással kapcsolatos kérdést tettem fel. Az első az volt, hogy „Ugyanúgy beszél városban vagy hivatalos helyen is, mint otthon, családi körben?” Itt egy válaszadó mondta azt, hogy máshogy beszél, ha nem otthon van, és a későbbiekben igennel válaszolt arra is, hogy megszólták-e őt már beszédmódja miatt. Mindenki más azt felelte, hogy ugyanúgy beszél akkor is, ha nem otthon van, nyelvhasználatát szerinte nem befolyásolja a környezet. A „Családi körben a helyi szokás szerint beszélnek vagy ahogyan a tévében hallják?” kérdésre kizárólagos volt az a válasz, hogy a helyi szokás szerint beszélnek otthon. A következő kérdésem kapcsolódik egy már korábban említettthez, amikor azt kérdeztem, hogy „Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?” Ez előtt tettem fel azt a kérdést, hogy „Ön szerint szebben beszélnek itt, mint a szomszéd településeken?” Itt a válaszadók fele mondta azt, hogy igen, Páván szebben beszélnek. Másik felük szerint viszont mindenhol egyformán beszélnek. A „Hol beszélnek a legszebben?” kérdésre visszatérve érdekes adalék, hogy míg a válaszadók nagy része Pávát nevezte meg, másik részük pedig valamely más erdélyi régiót vagy magát Erdélyt, mint legszebben beszélő vidéket, a „mindenhol máshogy beszélnek, és az úgy szép” vélekedés csak egyszer került elő.

Ezzel összefüggésben kérdeztem meg azt is, hogy véleményük szerint van-e olyan település, ahol csúnyán beszélnek magyarul (gondoltam itt a nyelvhasználatra, a hangtani, lexikai eltérésekre). Erre a kérdésre kevéssé választ kaptam, részben azért, mert az adatközlők a szóhasználat értelemében értették a csúnyaságot (vagyis hogy máshol káromkodnak-e, amint ez a válaszokból kiderült), és nem nyelvhasználati szempontból. Más esetben egyszerűen nem tudtak válaszolni a kérdésre. A kapott válaszokból viszont az derül ki, hogy a pávaiak a magyarországi beszédet érzik csúnyának, és az indoklásban visszatérnek azok a gondolatok, amik egyszer már felmerültek a „Magyarországon máshogy beszélnek, mint itt, Páván?” kérdéssel kapcsolatban. Vagyis *A magyaroknál [ti. Magyarországon] olyan nagystílusúan kezdtek, most már nagyvonalakban beszélnek* (46 éves férfi).

Az „Előfordult már, hogy megszólták a beszédmódja miatt?” kérdésre zömmel nemleges válaszokat kaptam, két adatközlőmnek volt csak negatív tapasztalata ezzel kapcsolatban: *Az iskolában volt úgy, hogy megszóltak, hogy pávai vagy, mert hallszik a beszédeden* (46 éves férfi). Ezzel kapcsolatban viszont olykor sikerült feltennem kiegészítő kérdésként,

hogy a pávaiak szerint létezik-e olyan, hogy *pávai beszéd*? Az igennel felelők közül ez mindenkinek csak külső reflexiókból eredő tapasztalata volt, például a következő interjúrészet szerint *...nekünk azt mondják, hogy észreveszik. Észrevedők a mű beszédünkön, (...) valami i betűssel beszélünk, másabbacsán. Nem, mű nem vesszük észre.* (46 éves férfi). Egy másik beszélő konkrét beszédeseményhez köti saját nyelvhasználatának mások által való azonosításának élményét: *Mikor felmentem volt Kézdi-re, édesanya kórházba vot, aszongya a növér, az ajtót nyitottam, hát bé volt zárva, meg volt a látogatás ugye, s kit keres, s mondom, kit, aszondja akor, Zaboláról jött vagy Páváról. Mondom, igen, e. Észrevettem a hangján, aszongya.* (34 éves férfi). A külső azonosítás szempontjából más adatközlő is arról számol be, hogy a pávai nyelvhasználat a zabolaiival azonosnak minősül: *S aszongya, ő veszi észre a hangsúlyomból, hogy teljes zabolai hangsúlyom van* (73 éves nő).

Összefoglalás

Az „objektív” és szubjektív dialektológiai adatok összevetése rámutat arra, hogy az utóbbiak feltehetőleg nem kizárólag nyelvi alapon szerveződnek, azaz felülírhatják a statisztikai eljárásokat alkalmazó nyelvészeti elemzés által nagyjából azonosnak minősített nyelvhasználati módok közötti hasonlóságot. Erre példa Szörce, szemben például Kézdivásárhellyel. Meglehet, hogy ebben a közösségek között fennálló presztízsvizonyok lehetnek meghatározóak, és kevésbé a nyelvrendszeri hasonlóságok, ahogyan ezt a Levensthein-módszer és az adatközlők véleményeinek különbségei is mutatják. Mindemellett érzékelhető, hogy Pává az erdélyi és saját nyelvjárás pozitív megítélése jelen van. Ez a tanulmány azonban csak arra tehetett kísérletet, hogy megmutassa, milyen egyéb szempontokat is figyelembe lehet és kell venni egy-egy beszélőközösség nyelvjárásának és nyelvhasználatának vizsgálatakor, de e szempontok feltárása még további vizsgálatokat igényelne.

Szakirodalom

- BALASSA József
1891 *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. MTA, Budapest, 1891.
- BARTHA Csilla
1991 Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai. *Regio. Kisebbségtudományi Szemle* 2. (1) 77–87.
- BODÓ Csanád – VARGHA Fruzsina Sára
2008 *Régi nyelvatlaszok – új módszerek. Nyelvtechnológiai eljárások a nyelvöldrajzban*. *Magyar Nyelv* 104. 335–351.
- FODOR Katalin
2003 A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: KISS Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 325–348.
- GOOSKENS, Charlotte – HEERINGA, Wilbert
2004 Perceptive Evaluation of Levenshtein Dialect Distance Measurements using Norwegian Dialect Data. *Language Variation and Change* 16. 189–207.
- GÖNCZ Lajos
1999 *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó– Fórum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- JUHÁSZ Dezső
2003 Egy fejezet a történeti jelentésföldrajzból. In: BÜKY László – FORGÁCS Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*. III. *Magyar és finnugor jelentéstörténet*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 107–119.
- KISS Jenő
2000 Magyar nyelvjárási beszélők anyanyelvi tetszési indexéhez. *Magyar Nyelvőr* 124. 465–468.
- 2003 A dialektológia feladatkörei. In: Uő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 65.
- KISS Jenő (szerk.)
2001 *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KONTRA Miklós
2003 Hol beszélnek a legszebben magyarul? In: Uő: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.

LABOV, William

1988 A nyelvi változás és változatok. *Szociológiai Figyelő*. 22–48.

LABOV, William – ASH, Sharon – BOBERG, Charles

2006 *Atlas of North American English. Phonetics, Phonology and Sound Change*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.

LUKÁCS Csilla

2007 A székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási identitástudata, In: *I. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 80–91.

NAGY Lajos, Cs.

2007 Szófeldrajzi térképlapok a kolozsvári egyetem archívumában. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 51. 121–129.

NIEDZIELSKY, Nancy A. – PRESTON, Dennis Richard

2000 *Folk Linguistics*. Berlin–New York.

MÁRTON Gyula

1972 A háromszéki nyelvjárás veláris magánhangzói. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 16. 5–23.

POZSONY Ferenc

2007 Etnikai és deomgráfiai folyamatok Zabolán. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. Sepsiszentgyörgy, 237–273.

PRESTON, Dennis Richard (ed.)

1999 *Handbook of Perceptual Dialectology*. Amsterdam–Philadelphia.

RÓNAI Béla

1979 A bukovinai székelyek nyelvéről. In: SEBESTYÉN Ádám: *Bukovinai székely népmesék I*. Tolna Megyei Tanács Könyvtára, Szekszárd, 331–341.

SÁNDOR Klára

2001 Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Uő (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. JGyF Kiadó, Szeged, 7–49.

VÁMSZER Márta

1961 A zárt o-zás a háromszéki nyelvjárásban. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 5. 125–156.

VÁRADI Tamás

2003 A budapesti szociolingvisztikai interjú. In: KIEFER Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 339–359.

VARGA E. Árpád

1998/2008 *Kovászna megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002*. Csíkszereda. Elérhetőség: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cvszaz.pdf>

VARGHA Fruzsina Sára

2007 *Állatok kicsinyeinek megnevezése a keleti magyar nyelvjárásokban*. In: HOFFMANN István – JUHÁSZ Dezső (szerk.): *Nyelvi identitás és a nyelvi dimenzió*. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Debrecen–Budapest, 237–248.

2009 *Dialektometria és történeti helynevek nyelvföldrajzi vizsgálata a Székelyföldön*. Helynévtörténeti szeminárium, Vasvár, 2009. június 5. Megjelenés előtt.

VARGHA Fruzsina Sára – VÉKÁS Domokos

2009 *Magyar nyelvjárási adattárak vizsgálata interaktív dialektometriai térképekkel*. Előadás a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó-ülésén.

Mellékletek

A szociolingvisztikai interjú kérdőíve

BIO

- *Hol született?*
- *Melyik évben született?*
- *Mindig ebben a házban lakott? Hol laktak régebben?*
- *Milyen nyelven beszélnek/beszéltek a családjában?*
- *Milyen más nyelven tud még a magyaron kívül?*

ISK

- *Milyen iskolát végzett? Hány osztályt?*
- *Hová járt iskolába?*
- *Az iskolába csak magyar gyerekek jártak vagy mások is?*
- *Tanult valamilyen idegen nyelven az iskolában?*

CSA

- *Mi a foglalkozása az édesanyjának*
- *Mi a foglalkozása az édesapjának?*
- *Vannak gyerekei?*
- *Ők hol élnek?*
- *Mivel foglalkoznak?*
- *Tartják egymással a kapcsolatot?*
- *Vannak testvérei?*
- *Ők hol élnek?*
- *Mivel foglalkoznak?*
- *Tartják egymással a kapcsolatot?*

UDV

- *Hogyan ismerkedett meg a férjével/feleségével/barátjával/barátnőjével?*

GYE

- *Milyen játékokat játszottak gyerekkorában?*
- *Voltak-e külön lányos és külön fiús játékok?*
- *Verekedtek? Milyen szabályokkal?*

- *Máshogy nevelik-e most a gyerekeket, mint régebben?*
- *Mi a különbség (szigorúbbak, engedékenyebbek)?*

MUN

- *Mi az ön munkája?*
- *Szereti a munkáját? Miért?*
- *Ha választhatna, mit csinálna szívesen?*

HOB

- *Hogyan telik egy napja? Mit szokott csinálni reggeltől estig? Mesélje le, kérem.*
- *Van szabadideje?*
- *Hogyan tölti?*
- *Mit szokott csinálni hétvégén?*
- *Mit fog csinálni a jövő hétvégén?*
- *Szokott újságot olvasni? Szokott tévét nézni/rádiót hallgatni? Miket?*
- *Tíz évvel ezelőtt több ideje volt, mint most? Akkor mivel töltötte?*
- *Szokott utazni a szabadidejében? Szokott valamelyik másik faluba átjárni pihenni vagy vásárolni? Hova? Miért?*

ATT

- *Van különbség ön szerint, ezen a településen az idősek és a fiatalok beszéde között? Mi az?*
- *Mit gondol, megmarad a jövőben is az, ahogy a pávaiak beszélnek? Sajnálá, ha ez megszűnne?*
- *Ugyanúgy beszél városban vagy hivatalos helyen is, mint otthon, családi körben?*
- *Szokták-e ugratni, csúfolni az ittenieket a beszédmódjuk miatt a szomszéd települések lakói?*
- *Családi körben a helyi szokás szerint beszélnek vagy ahogyan tévében hallják?*
- *Előfordult már, hogy megszólták a beszédmódja miatt? Ki és hol?*
- *Ön szerint szebben beszélnek itt, mint a szomszéd településeken?*

- Véleménye szerint van olyan település, ahol csúnyán beszélnek magyarul?
- *Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?*

TEL

- *Szeret itt élni Páván? Miért?*
- *Az emberek itt általában mivel foglalkoznak?*
- *Mostanában költöznek ide vagy innen el az emberek?*
- *Van itt a faluban valamilyen közösségi élet? Részt szokott benne venni?*
- *Szokott még lenni a faluban disznóölés? Mesélje el, kérem, mi történik olyankor.*
- *Tudja, hogy Páva honnan kapta a nevét? Mesélje el nekem, kérem.*
- *Szoktak itt disznót vágni? Mesélje el, kérem, mi történik olyankor.*
- *Szokott töltöttkáposztát csinálni? Mesélje el, kérem, itt hogyan csinálják azt.*
- *Van a faluban valamilyen táncház vagy diszkó? Jár oda, milyen zene szokott ott menni?*

NYE

- *Tapasztalta már azt, hogy a megye más részein lakó emberek máhogy beszélnek, mint itt?*
- *Hol beszélnek ön szerint a leghasonlóbban a pávaiakhoz?*
- *Milyen gyakran jár Zabolán? Ön szerint ott máhogy beszélnek, mint itt, Páván? Hogyan beszélnek? Mi más?*
- *... Kovászna, Csomakőrös, Barátos, Eresztevény, Szörcse, Kovászna, Székelytamásfalva, Székelypetőfalva, Haraly // Ismer-e odavaló embereket?*
- *Volt már valaha problémája azzal, hogy megértse őket (mert más szavakat használtak vagy más a kiejtésük)? Használtnak ott olyan magyar szavakat, amiket itt nem?*
- *Milyen különbségeket vett észre?*
- *Ön szerint máhogy beszélnek a rádióban vagy a tévében, mint itt, Páván? Mi a különbség?*

- *És ön szerint máshogy beszélnek Kézdivásárhelyen, mint itt? És Magyarországon? Mi a különbség?*

VAL

- *Milyen vallású?*
- *Fontos az hogy valaki vallásos? Miért?*
- *Szokott templomba járni? Milyen gyakran?*
- *Szokták tartani a vallási ünnepeket? Miket? Úrnapját tartottak most? Hogyan történik ez ebben a faluban?*

ETN

- *A magyarokon kívül élnek itt még mások is a faluban? Kik? Milyen nyelven beszélnek egymással?*
- *Milyen velük a kapcsolata?*
- *Beszélnek magyarul?*
- *A gyerekeik milyen iskolába járnak?*

HAL

- *Előfordult már az életében olyan, hogy úgy tűnt, komoly veszélyben van vagy hogy súlyosan megsérülhet? Amikor úgy gondolta, hogy „Na, eddig éltem”?*

TEL2

- *Van telefonja/mobiltelefonja/használ Skype-ot? Milyen nyelven?*
- *Milyen gyakran használja?*
- *Máshogy beszél, ha telefonon beszél, mint egyébként?*
- *Szokott sms-t írni? Milyen nyelven?*

A direkt objektív nyelvi adatok (atlaszkérdések) kérdőíve

1	kenyér	r	(Mi az, amit mindennap eszünk és a pék süti?)
2	szem (a búzáé)	r	(Mi van a búzakalászban, amit majd megőrölnek?)
3	csalán	r	(Mi ez a csípős gyomnövény?)
4	cseresznye	r	(Hasonlít a meggyhez, de édes az íze. Mi ennek a neve? (Júniusban érik.)
5	egres	r	(Mi ez a növény?)
6	akác	r	(Mi a neve annak a fürtös virágú fának, amelynek virágjáról a méhek finom mézet gyűjtenek?)
7	bodza	r	(Van egy fehér virágú bokor, fa, a bele egészen puha. Régebben a gyerekek vízipuskát csináltak belőle. Mi ez?)
8	csipkebogyó	r	(Mi a vadrózsa termése, amiből lekvárt is csinálnak?)
9	gereblye	r	(Mi ez a szerszám?)
10	fecske	r	(Mi az a villás farkú, fehér torkú kis költöző madár, amely istállóban is szokott fészkelni?)
11	lepke	r	(Ez micsoda?)
12	zabla	r	(Mi az, ami a befogott ló szájában van?)
13	kapál	r	Mit csinál ezen a képen ez az ember?
14	kék	r	(Milyen szín ez?)
15	zöld	r	(Ez?)
16	fehér	r	(És ez?)
17	lélek		Azt mondják: ha az ember meghal; elszáll belőle a ...
18	lelkem		Ha meghalok, nekem is elszáll a ...

19	méh	Mi a neve annak a kis bogárnak, amelyik a mézet gyűjti?
20	méhei	Azt mondom: rajzás közben átjöttek hozzánk a szomszédnak a ...
21	disznó	Mi az, ami az ólban rőfög?
22	disznója	Ami a szomszéd óljában van, az a szomszédnak a ...
23	borjú	Mi a tehén kicsinyének a neve?
24	borja, borjúja	a) Akkor mije van a tehénnek? b) És a gazdának?
25	kutyakölyök, macskakölyök, csirke, kiskacsa, kisliba, kecskegida, nyúlfióka, csikó, kismalac, borjú	a) Mi a kutya kicsinyének a neve? b) a macskáé? c) a tyúké d) a récéé? e) a libáé? f) a kecskéé? g) a nyúlé? h) a lóé? i) a disznóé? j) a bivalyé?
26	kölykezik, kölykezik, gidózik, fiadzik, csikózik, malacozik, borjadzik, bárányozik	a) Hogyan mondják a kutyára, mit csinál, amikor kicsinyeket (fiaka) hoz a világra? b) és a macska? c) a kecske? d) a nyúl? e) a kanca? f) a koca? g) a tehén? h) a juh?
27	sótalan	Ha a levesből kifelejtik a sót, milyen lesz a leves?
28	egyenes	A ceruza nem görbe, hanem ...
29	reggel	Ha már felkelt a nap, nem hajnal van, hanem ...
30	bírótól	Régen a falu első embere a bíró volt. Ha valaki a bíró lakásán volt, és kérdezték, honnan jött, mit felelt rá? Jövök a ...

31	bírónál		Valaki a bíró lakásán volt, kérdem: Hát maga hol volt? Azt feleli: Voltam a ...
32	bíróhoz		Valaki megy a bíró lakására; kérdem, hogy hova megy. Mit felel az illető? Megyek a ...
33	kertből		Hogy fejezzük be a mondatot? Jövök a ...
34	kertjük		Mit mondok, ha valaki megdicséri a szomszédék kertjét: ez nem az én kertem, az az ő ...
35	Sándorékhoz		(A családhoz!) Egy Sándor nevű ember családjához megyek, s kérdik, hová mégy, akkor azt mondom: ide megyek ... kikhez?
36	Sándoréknál		Ha eljöttem tőle, akkor azt mondom: voltam ... kiknél?
37	Sándoréktól		Tehát ha eljöttem tőle, akkor azt tudom mondani, hogy jöttem ... kiktől?
38	Ferenchez		A faluban van egy Ferenc nevű ismerősöm. Most hozzá, magához megyek (nem a családjához). Kérdik: hát te hová mégy? Azt mondom: csak ide megyek ... kihez?
49	Kérem, számoljon el egytől tízig.		
50	Kérem, mondja el a hét napjait.		
51	Kérem, mondja el, hogy meiyik ujjának mi a neve?		